

RELATIONS OF THE VICTIM AND CRIMINATOR IN THE CRIME OF INTENTIONAL MURDER

Kasimov Nodirjon Sodikjonovich

Deputy Director for Academic Affairs of the Tashkent Academic Lyceum
No. 2 of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan,
independent researcher of the doctoral program of the Ministry of
Internal Affairs of the Academy

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11471950>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2024

Accepted: 30th May 2024

Online: 31th May 2024

KEYWORDS

Murder, criminal, victim,
victimization, victimological
prevention, aggression,
family relationships,
behavior.

ABSTRACT

This article analyzes the relationship between the offender and the victim before the commission of the crime of premeditated murder. In addition, the article analyzes the social status, position and labor relations of the offender and the victim before the crime was committed, and also analyzes the factors that caused the crime to be committed.

ОТНОШЕНИЯ ПОТЕРПЕВШЕГО И ПРЕСТУПНИКА В ПРЕСТУПЛЕНИИ УМЫШЛЕННЫХ УБИЙСТВ

Касимов Нодиржон Содикжонович

Заместитель директора по учебной части Ташкентского академического лицея № 2
МВД Республики Узбекистан, независимый исследователь докторантуры МВД
Академии

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11471950>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2024

Accepted: 30th May 2024

Online: 31th May 2024

KEYWORDS

Убийство, преступник,
потерпевший,
виктимизация,
виктимологическая
профилактика, агрессия,
семейные отношения,
поведение.

ABSTRACT

В данной статье анализируются отношения между преступником и потерпевшим до совершения преступления умышленного убийства. Кроме того, в статье анализируется социальный статус, положение и трудовые отношения преступника и потерпевшего до совершения преступления, а также анализируются факторы, послужившие причиной совершения преступления.

ҚАСДАН ОДАМ ЎЛДИРИШ ЖИНОЯТЛАРИДА ЖАБРЛАНУВЧИ ВА ЖИНОЯТЧИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАР

Касимов Нодиржон Содикжонович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ 2-сонли Тошкент академик лицейи директорининг
ўқув ишлари бўйича ўринбосари, ИИБ Академияси докторантураси мустақил
изланувчиси

<https://doi.org/>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2024

Accepted: 30th May 2024

Online: 31th May 2024

KEYWORDS

Қасддан одам ўлдириш, жиноятчи, жабрланувчи, виктимлик, виктимологик профилактика, тажовуз, оилавий муносабатлар, ҳулқ атвор.

ABSTRACT

Ушбу мақолада қасддан одам ўлдириш жинояти содир этилишидан олдин жиноятчи ва жабрланувчининг ўзаро муносабатлари тахлил қилинган. Бундан ташқари мақолада жиноятчи ва жабрланувчининг жиноят содир этилишидан олдинги ижтимоий ҳолати, мавқеи ва меҳнат муносабатлари тахлил қилинган бўлиб, жиноят содир этилишига сабаб бўлган омиллар тахлил қилинган.

Қасддан одам ўлдириш жиноятларида жабрланувчилик хусусияти яққол кўзга ташланадиган жиноятлар сирасига киради. Ушбу жиноятларнинг криминологик таҳлили жабрланувчининг барқарор ва динамик ҳолати, унинг психофизик ва ижтимоий фазилатлари, демографик хусусиятлари, у билан боғлиқ бўлган шахслар ўртасидаги мавқеи ўртасида нима ва қайси жиҳатларда боғлиқлик борлиги ҳақида тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Жиноят ҳодисаси ва жиноятдан олдинги вазиятда ва бевосита жиноят содир этиш контекстидаги хатти-ҳаракатлар шулар ичига киради.

В.П.Ревин ва С.В.Максимов қасддан одам ўлдириш жинояти жабрланувчиси бўлган эркаклар ва аёллар улуши тахминан тенг эканлигини таъкидлайдилар¹. Бу бизнинг тадқиқотларимиз томонидан тасдиқланган. Биздаги маълумотларга кўра қасддан одам ўлдириш жинояти қурбонлари орасида эркаклар мос равишда 55-60 фоиз, аёллар эса 40 ва 45 фоизни ташкил этади².

Аксарият ҳолларда эркаклар аёлларга қараганда кўпроқ қаршилик кўрсатиш қобилиятига эга, аммо уларнинг хатти-ҳаракатлари табиатан кўпроқ тажовузкор ва шунинг учун кўпинча қаршилик кўрсатиш жараёнида уларга зарар етказиши мумкин бўлган муҳитни яратади. Шунинг учун эркаклар қурбонлари сони аёлларга қараганда кўпроқ. Қариндошлик, заифлик ҳам ёшга боғлиқ. Агар кексалар ва болалар учун бу, биринчи навбатда, жисмоний ночорлик билан белгиланса, ёши бўйича энг заиф тоифа учун бу салбий хатти-ҳаракатлар билан белгиланади.

Энг муҳими, жабрланган эркаклар ва аёлларнинг умумий сонидаги улушини тақсимлашда аниқланган тенденцияларнинг мос келишидир.

Маълумки, қасддан одам ўлдириш жиноятларида таълим даражасининг ҳам ўрни муҳимдир, бу ҳолат жабрланувчилар учун ҳам хосдир: қотиллик қурбонларининг 20 фоизи бошланғич ёки тўлиқ бўлмаган ўрта маълумотга эга, мос равишда 75 ва 80 фоизи ўрта маълумотга эга. Таълим даражасининг пастлиги криминологик жиҳатдан аниқ намоён бўлади. Биринчидан, кўпинча улар зўравонлик характеридаги

¹Максимов С.В., Ревин В.П. Преступления насилия в сфере семейных отношений и проблемы их профилактики. Руководство. М.: УМК при ГУ МВД России, 1993. С.22.

²Бу ерда 2019-2023 йилларда муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси жиноят судларида жиноят иши материаллари асосида ўтказилган тадқиқот натижалари келтирилган.

жиноятларни содир этадилар ва шунинг учун кўпинча уларга зарар етказишга олиб келадиган жавобга дуч келишади. Иккинчидан, паст таълим ва маданий даража кўпинча вазиятни ва хатти-ҳаракатларнинг мумкин бўлган оқибатларини тўлиқ баҳолай олмасликка ва шахс манфаатларини ҳимоя қилувчи ваколатли органлардан ҳимоя сўрашни истамасликка олиб келади. Бундан ташқари, кўплаб қотилликлар бир хил доирадаги шахслар (турмуш ўртоқлари, қариндошлари, кўпинча тахминан бир хил таълим ва маданият даражасига эга) томонидан содир этилади. Хусусан, жабрланганларнинг аксарияти - 85 фоизи (қотиллик) жиноятчилар билан оилавий ёки бошқа барқарор муносабатларда бўлган³.

Жабрланувчининг заифлиги унинг жиноятчига қаршилик кўрсатиш қобилиятига ва бу қобилиятни амалга оширишга бевосита боғлиқ. Жабрланганларнинг аксарияти жиноятчига қаршилик кўрсатишга муваффақ бўлган - мос равишда 70% ва 85%. Қаршилик кўрсата олмаган (қотиллик) 30% нинг 10% жиноят содир этилган вақтда ночор ҳолатда (уйқуда) бўлган, яъни бу ерда шахснинг барқарор хусусиятлари эмас, балки ҳолати маълум даражада рол ўйнаган. Шундай қилиб, барқарор шахсий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, қотиллик қурбонларининг тахминан 80 фоизи объектив қаршилик кўрсатиш қобилиятига эга эди. Шу билан бирга, барча қурбонлар қаршилик кўрсатиш қобилиятини англамайдилар. Қотиллик қурбонларининг 95 фоизи жиноят содир этилган пайтдаги мавжуд имкониятдан жиноятчига қаршилик кўрсатиш учун фойдаланмаган. Ушбу хатти-ҳаракатнинг сабаблари бошқача, лекин кўп ҳолларда қаршилик кўрсатиш одатининг йўқлиги (мос равишда 75% ва 65%), ҳужумдан ажабланиш (45% ва 70%), жисмоний устунлик (30% ва 70%), 35% ва салбий шахсий хусусиятларнинг намоён бўлиши: кўрқоқлик, қатъийятсизлик, вазиятни бошқариш ва воқеаларнинг келажакдаги ривожланишини олдиндан кўра олмаслик (60% ва 50%).

Жабрланганларнинг муҳим қисми - 45% маст бўлган, маълумки, бу қаршилик кўрсатиш ва вазиятни тушуниш қобилиятига, шунингдек, умуман олганда хулқ-атворга (кўпинча тажовузкор ёки аксинча, у бутунлай пассив бўлиб, бу турли йўллар билан криминологик вазиятнинг ривожланишига салбий таъсир қилади). Бу ўринда яна бир жиҳат муҳим: қотиллик қурбонларининг 40 фоизи ўзрига зарар етказган жиноятчи билан бирга спиртли ичимликлар истеъмол қилган. Демак, жабрланувчилар у ёки бу тарзда жиноятчининг маст бўлишига ҳисса қўшган ва шу орқали жиноят содир этиш учун қулай шароит яратган. Шунинг таъкидлаш керакки, алкогольли ичимликларни биргаликда истеъмол қилиш фактлари биз юқорида айтиб ўтган муносабатларнинг барқарор хусусиятини очиб беради, бу жиноятларга хос бўлиб, кўпчилик жиноятчилар ва жабрланувчиларни боғлайди: мос равишда 75% ва 60% қурбонлар маст ҳолда жиноятчиларнинг қариндошлари ёки танишлари бўлган.

Келинг, жабрланувчиларнинг хулқ-атворини унинг қасддан одам ўлдириш жинояти ҳолатларининг пайдо бўлиши, ривожланиши ва амалга оширилиши учун объектив аҳамияти нуқтаи назаридан кўриб чиқайлик.

³Бу ерда 2019-2023 йилларда муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси жиноят судларида жиноят иши материаллари асосида ўтказилган тадқиқот натижалари келтирилган.

Жабрланувчининг хатти-ҳаракати қасддан одам ўлдириш ёки баданга оғир шикаст етказиш учун провокацион бўлган ва жиноятчига ҳужум қилиш билан боғлиқ бўлган ҳолатлар. Орасида жабрланувчининг хулқ-атвори жиноятнинг ривожланишида ҳал қилувчи рол ўйнаган вазиятларда, криминологик аҳамиятга эга бўлган биринчи ўринни жабрланувчининг жиноятчига ҳужум қилган ҳолатлари эгаллайди. Бундай вазиятларда жабрланганлар умумий соннинг 55% ни ташкил қилади. Амалиёт шуни кўрсатадики, ҳужумлар содир этилган жой, мотивлар ва вазиятнинг ривожланиш вақтида сезиларли даражада фарқланади⁴.

Ҳужумларнинг муҳим қисми коъчада тажовузкорга номаълум шахсга нисбатан амалга оширилади ва қоида тариқасида, бу ҳужумлар асосан безорилик сабаблари билан амалга оширилади. Ушбу тартибли вазиятлардаги воқеалар жуда тез ривожланади ва ҳужум нишонининг жавоби билан яқунланади, натижада тажовузкорнинг оълдирилиши ёки унинг соғълигъига жиддий зарар етказиши мумкин⁵. Бундай вазиятларнинг ҳеч қандай асоси ёъқ, улар, таъбир жоиз бўлса, экспромтдир. Баъзида бундай вазиятларда тажовузкорлар ва натижада жабрланувчилар, асосан, ижобий тавсифланган шахслар бўлади, лекин бу эрда мастлик ҳолати, қурбонларнинг аксарияти жиноятчига ҳужум қилиш натижасида содир бўлган.

Жабрланувчилар ўзларининг хатти-ҳаракатлари улар учун қандай тугагини тасаввур қилишмайди, аммо тажовузкор ушбу қадамнинг оқибатларини баҳолаш учун барча имкониятларга эга боълган ҳолатлар мавжуд, аммо бу уни тўхтатмайди. Бу ҳолат, агар тажовузкор шахснинг зўравонлик хусусиятига эга бўлса, юзага келади. Бу сифат уни нафақат хавfli, балки заифроқ қилади⁶.

Қотиллик ёки оғир тан жароҳати етказиш учун хонадошлар ўртасидаги жанжал пайтида ҳужум содир бўладиган ҳолатлар камроқ учрайди. Бундай жиноятлар, кўчада содир этилган жиноятлар каби, табиатан кутилмаган бўлиши мумкин, лекин кўпинча улар ҳали ҳам маълум бир маълумотга эга. Бундай вазиятларда жиноят тенг даражада салбий субъектларнинг тўқнашуви натижаси бўлиши мумкин. Шу билан бирга, тўқнашувлар ҳам мумкин, бунда зарар етказувчи, жабрланувчидан фарқли ўлароқ, ижобий характерланади.

Жабрланувчининг ҳужуми билан боғлиқ вазиятлар орасида жиноятчи ва жабрланувчининг никоҳ муносабатлари билан боғлиқлигини таъкидлаш керак. Бундай вазиятларда фактик томонларда тафовутлар мавжуд, аммо аксарият ҳолатлар жиной вазиятнинг узоқ давом этиши билан тавсифланади. Кўпинча бундай ҳолларда зарар етказувчилар ижобий тавсифланади ва уларнинг хатти-ҳаракатлари аниқ мажбурланади: мунтазам калтаклаш ва қўрқитиш умидсизликни, ўзини барча мавжуд воситалар билан ҳимоя қилишдан бошқа йўл йўқлигига ишончни келтириб чиқаради⁷.

⁴ Побегайло Е.Ф. Преднамеренные убийства и борьба с ними. Воронеж, 1965 год. стр.65.

⁵ Загородников Н. И. Преступления против жизни. М., 1961. страницы 71-74.

⁶ Викторов Б.А. Цель и мотив тяжких преступлений. М., 1963. С.15-16.

⁷ По данным С. В. Бородина, 35 процентов убийств, совершаемых женщинами, связаны с ссорами или ревностью, совершенными пьяными мужьями. (Бородин С.В. Ответственность за убийство по советскому уголовному праву. М., 1963. С.665). В.Н. Кудрявцев в статье «Причины конкретного преступления» пишет о связи отношения человека к ситуации, в которой ситуация играет главную роль. // Советское правосудие. 1970 год. Номер 22. С.6-7.

Зарар етказиш “проактив” характерга ҳам эга бўлиши мумкин, чунки зарар етказувчининг аниқланиши (айниқса, “оилавий” ҳолатларда) нафақат ҳужумнинг психологик таъсири, балки ўтмишнинг салбий қатламлари билан ҳам белгиланади.

Жабрланувчи зарар етказувчига ҳужум қилган ҳолатларнинг муҳим қисми спиртли ичимликларни биргалиқда истеъмол қилиш билан боғлиқ. Бундай вазиятларнинг схемаси одатда оддий, гарчи жабрланувчининг роли бошқача бўлиши мумкин. Баъзи ҳолларда у фақат спиртли ичимликларни истеъмол қилишнинг иштирокчиси бўлиб, кейин зарар етказувчига ҳужум қилади. Бошқаларида, ташкилотчи нафақат одамга ҳужум қилиб, унга жавоб билан зарар етказган, балки уни энг хавфли зўравонлик реакцияси эҳтимоли юқори бўлган ҳолатга келтиришга ҳисса қўшган. Бундай вазиятларда можароларнинг сабаблари йўқ ёки жуда енгилдир.

Ҳужум билан боғлиқ вазиятлар орасида биз кўча ҳужумларидан унчалик фарқ қилмайдиган тақиқланган объектларга киришга уринишларни, шунингдек, тўсқинлик қилувчи шахсларга қарши тажовузкор ҳаракатларни ҳам топамиз. Камдан-кам ҳолларда жиноят содир этган шахснинг қаршилигига жавобан қотиллик содир бўладиган ҳаракатлари билан ҳибсга олинмасликка ҳаракат қиладиган ҳолатлар мавжуд.

Жабрланувчининг хулқ-атвори, зарар етказувчига ҳужум қилиш билан боғлиқ бўлмаган, аммо қасддан одам ўлдириш механизмида туртки ролини ўйнаган. Жабрланувчиларнинг кичик бир қисмининг хатти-ҳаракати, гарчи у зарар етказувчига ҳужум қилиш билан боғлиқ бўлмаса-да, жиноят содир этиш механизмида ҳам туртки ҳисобланади. Ушбу тартибнинг одатий ҳолатлари оилада ёки бошқа яқин муносабатларда бўлган шахслар ҳаракат қиладиган ҳолатлардир. Қотиллик содир этишга туртки бўлиши мумкин, бу жабрланувчининг оила аъзоларининг фикри ва истакларини инобатга олишни истамаслиги бўлиши мумкин. Баъзида можаро жабрланувчининг зарар етказувчига нисбатан қабул қилиб бўлмайдиган муносабати билан кучаяди: турли хил ҳақоратлар ва ва ҳ.к. Бундай ҳолларда нафақат вазиятнинг кескинлашиши, балки уни қўзғатадиган, “тўғридан-тўғри” зўравон реакциянинг тезлашиши ҳам мавжуд⁸.

Жабрланувчининг ҳаракатлари ноқонуний бўлиши шарт эмас. Улар оилавий келишмовчиликдан нарига ўтмасликлари мумкин. Ушбу ҳолатлар орасида никоҳ ва ажралишга қарши турли хил қаршилиқлар муҳим ўрин тутаяди, бунда илгари бенеуқсон хулқ-атворга эга бўлган шахслар зарар етказишади. Жиноят содир этишга туртки бўлиб кўпинча жабрланувчининг зарар етказувчига мунтазам, асоссиз ҳақорат қилишдан иборат бўлган хатти-ҳаракатлардир.

Қасддан одам ўлдириш жинояти билан боғлиқ ҳолатлар орасида жабрланувчининг турли йўллардаги салбий хулқ-атвори жиноят содир этишга туртки бўлган ҳолатлар муҳим ўринни эгаллайди: ҳиёнат, бепарволик, совуқ муносабатлар, бошқа бировнинг оиласига бостириб кириш, келажакнинг энг паст инстинктларига таъсир қилувчи ахлоқсиз хатти-ҳаракатлар зарарлидир.

⁸Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Ж.Л., 1975. С.47.

Баъзи ҳолларда қасддан одам ўлдириш жиноятларида жабрланувчининг ҳақоратли ҳаракатлари ва уринишларига қарши норозиликнинг номақбул, аммо тушунарли шакли бўлиши мумкин.

Мол-мулкни тақсимлаш билан боғлиқ низолар ва шунга ўхшаш бошқа низолар одатда ажралиш пайтида юзага келади. Ҳаддан ташқари талаблар, биргаликда сотиб олинган мулкни, пулни аллақачон кескин вазиятда сақлаб қолишга уринишлар ҳам жиноят механизмида туртки бўлиб хизмат қилади.

Жиноят содир этишга туртки жиноий вазиятни яратиш ниятида бўлмаган жабрланувчининг хатти-ҳаракати бўлиши мумкин, аммо бу содир бўлганда, салбий характер хусусиятлари туфайли у ўзидан хафа бўлган шахсни зўравонлик ҳаракатларига “итариб юборган”.

Оилавий ҳолатлардаги жиноятлар кўпинча зарар етказувчининг мастлик ҳолати билан боғлиқ бўлиб, бу юзаки таҳлил билан нотўғри хулосаларга олиб келади. Бинобарин, И.И.Карпетс ичкиликбозлик ва жиноятчилик ўртасидаги боғлиқлик шунчалик узвий бўлиб, кўплаб жиноят турлари, айниқса, қасдан одам ўлдириш мастлик ва спиртли ичимликларни ҳаддан ташқари истеъмол қилишдан ажратиб бўлмайди, деб ёзса, мутлақо ҳақдир⁹.

Кўпинча жабрланувчининг хатти-ҳаракатлари ўзи ва жиноятчи томонидан алкоғолли ичимликларни истеъмол қилишни ташкил этиш ва кейинчалик жиноятчини ёки унинг яқинларини ҳақорат қилишдан иборат бўлган ҳолатлар мавжуд. Бундай ҳолларда жабрланувчининг салбий хулқ-атворининг иккита асосий компоненти яққол намоён бўлади: жиноят содир этиш (мастлик) учун шароит яратиш ва қўзғатувчи нуқта - ҳуқуқбузарлик, жиноятчини ҳақорат қилиш - зарар етказувчи. Албатта, умумий криминологик схема доирасида ушбу ҳолатларнинг фактик томони жуда хилма-хил бўлиб, ташкилотни биринчи ўринга қўяди¹⁰. Вазиятнинг бошланғич нуқтаси жабрланувчининг бошқа шахсларни таъқиб қилиш, асоссиз қўполлик ёки бирон бир савол ёки сўров билан мурожаат қилган нотаниш шахсларга нисбатан ҳақоратли сўзлардан иборат ҳаракатлари бўлиши мумкин.

Жабрланувчининг итариш ҳаракати бошқа шахсларнинг ўхшаш хатти-ҳаракатлари билан бирлаштирилиши мумкин. Агар бир гуруҳ томонидан ҳақорат, безорилик содир этилган бўлса, у ҳолда зарар етказувчининг жавоби танланган объект нуқтаи назаридан маълум даражада тасодифийдир; жабрланувчи гуруҳнинг энг кам фаол аъзоларидан бўлган шахс бўлиши мумкин.

Қотиллик қилиш жабрланувчи томонидан зарар етказувчига узоқ муддатли таҳдидлар (ҳақоратлардан фарқли ўлароқ) натижасида юзага келиши мумкин, шундай вазият содир бўладиги, жиноятчи маълум бир дақиқада ўз позициясидан доимий таҳдидларни эслаб, мудофаа мақсадида жиноят содир этади, гарчи ўша пайтда у учун бевосита хавф йўқ бўлса ҳам. Бундай ҳолда, жабрланувчи ва жиноятчи ўртасидаги

⁹Ковры И.И. Преступность: иллюзии и реальность. М.: Закон России, 1992. С. 411.

¹⁰Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Л., 1975. С.49.

ўзаро таъсир асосан ҳужумларда бўлгани каби, фаол бўлиб, ягона фарқ шундаки, таҳдидларнинг ишончлилиги қотиллик учун етарли бўлади.

Жабрланувчи у ёки бу хатти-ҳаракатларнинг мумкин бўлган оқибатларини олдиндан кўра олмайди. Бундай хатти-ҳаракатларнинг жиноят механизмидаги аҳамияти турли вазиятларда бир хил эмас. Баъзиларида бу хатти-ҳаракат жиноят содир этишнинг реал имкониятини яратадиган ягона нарса бўлса, бошқаларида бу муҳим, аммо жиноят содир этишга ёрдам берадиган ягона шарт эмас.

Жабрланувчининг қотиллик содир этишга ёрдам берадиган хатти-ҳаракати қўйидагича бўлиши мумкин: маст ҳолатда ўзи ва унга нотаниш жиноятчилар кимсасиз жойга боради, бу эса жиноятчиларга ҳеч қандай аралашувсиз жиноят содир этишга имкон беради. Мастлик ҳолати жабрланувчининг зарурий фикрлашни йўқотишига, хавф туйғусини йўқотишига ва моҳиятан ёрдамсиз бўлишига олиб келади. Бундай вазиятларда жабрланувчининг хатти-ҳаракати, шунингдек, баъзи ҳолларда келажакда зарар етказувчи билан алоқани давом эттиришга қаратилган фаолликнинг кучайиши билан ажралиб туради.

Жабрланувчининг қасддан одам ўлдириш учун шароит яратган хатти-ҳаракати ўзи ва жиноятчи томонидан спиртли ичимликларни истеъмол қилишни ташкил этишдан иборат бўлиши мумкин, аммо ҳеч қандай қўшимча қўшимчаларсиз. Спиртли ичимликларни ичишни ташкил қилишда жабрланувчи кўпинча унинг саъй-ҳаракатлари билан ўзи назорат қилмайдиган ҳолатга келтириладиган одамнинг тажовузкор мойиллигини ҳисобга олмайди.

Бундай вазиятларда жабрланувчининг салбий шахсий хусусиятлари билан боғлиқ қўшимча муаммолар мавжуд. Спиртли ичимликларни мунтазам равишда истеъмол қиладиган, гиёҳвандлик ва психотроп моддаларни истеъмол қиладиган, тасодифий одамлар билан жинсий алоқада бўлган аёллар салбий шахсий хусусиятларнинг намоён бўлиши қурбонига айланади.

Жиноят содир этишнинг объектив имконияти, шунингдек, жабрланувчининг оилавий ва никоҳ муносабатларидаги номувофиқлик билан боғлиқ хатти-ҳаракатлари билан ҳам яратилади¹¹. Хусусан, бу никоҳ бекор қилинган, аммо ҳақиқий никоҳ муносабатлари сақланиб қолган ҳолатларга нисбатан қўлланилади. Бу кўпинча ўзаро даъволар, рашк ва собиқ турмуш ўртоқлар ўзаро мажбуриятлардан расмий равишда озод бўлган ҳақиқатни қабул қилишни истамасликка олиб келади. Бундай вазиятларда криминологик юк ҳам хулқ-атворнинг номувофиқлиги, ҳам жабрланувчининг асоссиз бепарволиги билан тенг равишда олинади. Вазиятнинг ривожланишининг бошланғич нуқтаси, шунингдек, оилани яратишга бепарво муносабатнинг натижаси бўлган жабрланувчининг хатти-ҳаракати бўлиши мумкин. Ўзини шахс билан боғлаб, ахлоқий ва жисмоний фазилатлар турмуш ўртоқлар ўртасидаги зиддиятни олдиндан белгилаб беради, жабрланувчи жиноят учун олд шартларни яратади.

Кўпинча, жабрланувчи томонидан жиноятчининг зўравонлик ҳаракатларига узоқ вақт давомида қаршилик кўрсатилмаганлиги сабабли қотиллик учун қулай шароитлар яратилган вазиятлар юзага келади. Мисол учун, оила узоқ вақт давомида ўз

¹¹Ривман Д.В. Указ. Оп. Л., 1975. Б.52.

аъзоларидан бири томонидан зўравонлик, калтаклаш, таҳдидларга дучор бўлиб, ҳуқуқ-тартибот органларидан ҳимоя сўрамайди. Бундай ҳолларда жиноятчига нафақат қаршилик кўрсатмаслик, балки бир қатор вазиятларда жабрланувчининг ўзи томонидан уни ҳимоя қилиш чораларини кўришга фаол қаршилик кўрсатилади. Бундай хатти-ҳаракатларнинг сабаблари ҳар хил: одатий қасос кўрқувидан тортиб, жиноятчини моддий сабабларга кўра ҳибсга олишнинг фойдасизлигини тўғридан-тўғри ҳисоблашгача. Кўпинча жабрланувчининг жим бўлишининг сабаби жабрланувчиларнинг бағрикенглиги баъзан жиноятчи билан ўзига хос “шериклик” га айланади.

Жабрланувчининг қотиллик содир этишга туртки бўлган ижобий хулқ-атвори: - Бундай вазиятларда жабрланганлар 5% ни ташкил қилади. Жабрланувчининг учинчи шахсни ҳужумдан ёки бошқа жиноий ҳужумдан ҳимоя қилишга қаратилган ижобий хулқ-атвори жиноят содир этишга туртки бўлиши мумкин. Кўпинча, бу жиноятни тўхтатиш учун аралашувдир.

Кўпинча жабрланувчига зарар етказиш унинг жиноятчини ушлаб туриш, жиноий ҳаракатларни бостириш ҳаракатлари билан боғлиқ бўлган ҳолатлар мавжуд, аммо учинчи шахсни ҳимоя қилиш учун эмас.

Жабрланувчининг ижобий хулқ-атвори расмий характердаги талабларни, кундалик ҳаётда, оилада нормал хулқ-атворни талаб қилишни, қонуний мулкрий ҳуқуқлардан фойдаланишни, хусусан, мерос ҳуқуқини тақдим этишдан иборат бўлиши мумкин.

Қотилликнинг ўзига хос ҳолатлари судда кўрсатма берган шахсларга, ахлоқ тузатиш йўлига ўтган ва ахлоқ тузатиш муассасалари маъмуриятига ёрдам берадиган маҳкумларга нисбатан содир этилган жиноятлардир¹².

Жабрланувчиларнинг жиноий вазиятнинг ривожланишига ҳеч қандай таъсир коърсатмайдиган нейтрал хатти-ҳаракати, яъни бу туртки боълмаган ва жиноят содир этиш учун шароит яратмаган: Бундай вазиятларда жабрланганларнинг умумий сони 7,5% ни ташкил қилади. Жабрланганларнинг катта қисми жиноят механизмига ҳеч қандай ҳисса қўшмаган ва уларга таҳдид солаётган хавфни олдиндан кўриш ва олдини олиш учун амалий имкониятларга эга бўлмаган шахслардир. Уларнинг хатти-ҳаракати нейтралдир. Асосан, булар барқарор ёки бир марталик характердаги турли хил ҳолатлар туфайли жиноятчига тўсиқ бўлиб қолган, шунингдек, мавжудлигининг ўзига хослиги билан жиноятчига маълум бир жавобгарлик юклаган одамлардир. Жиноятчилар кўпинча ота-оналардир, лекин бошқа қариндошлар ҳам бўлиши мумкин. Ушбу турдаги жиноятлар камдан-кам учрайди, аммо қурбонлик нуқтаи назаридан жуда муҳимдир. Масалан, К. янги туғилган чақалоқни ота-онаси боланинг туғилишидан хабар топишидан кўрқиб, уни бўғиб ўлдириб, чиқиндихонага ташлаб қўйган.

Шахс қотиллик қурбони бўлиши мумкин агар у жиноятчи тажовуз қилаётган мол-мулкнинг эгаси бўлса ёки жиноятчи олмоқчи бўлган мулкка эга боълса¹³. Бундай вазиятларда, асосан, жиноятчилар ва жабрланувчилар қариндош бўлган ёки ҳар қандай ҳолатда бир-бирига таниш бўлган. Вазиятларнинг яна бир қисми

¹² Аниязнц М.К. Ответственность за преступления против жизни. М., 1964. С. 99-100.

¹³ Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Л., 1975. Б.54.

жабрланувчилар жиноятчиларни танимайдиган ҳолатлардир. Бу кўчаларда, турар-жой биноларидан ташқарида, транспортда ва бошқа жойларда талончилик жиноятларидир. Ушбу вазиятларда жабрланувчининг роли, уларнинг келиб чиқишини ҳисобга олган ҳолда, нейтралдир. Жабрланувчилар фақат маълум бир вазиятда ўйнаган роли туфайли жиноят учун аҳамиятлидир.

Ҳужум қурбони бўлиш хавфи, юқорида айтиб ўтилганидек, жабрланувчининг хатти-ҳаракатидан қатъий назар, расмий вазифаларни бажариш зарурати билан бўлиқ. Бу жиноятчининг хатти-ҳаракатларини жабрланувчига қаратадиган вазиятга аралашини англамайди, балки жабрланувчининг ўзига хос ҳаракатларидан қатъий назар, жиноятчининг эътиборини тортадиган ролни бажаришдир. Жиноятчи жабрланувчининг катта миқдордаги пули, жиноятчига зарур бўлган қурол-яроғлари борлиги ва унинг мавжудлиги унинг керакли биноларга киришига тўсқинлик қилади, деган ишонч билан ҳаракат қилади. Бундай вазиятларда жабрланувчилар ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари, такси ҳайдовчилари, инкассаторлар, қоровуллар, сотувчилар, тадбиркорлар ва бошқалардир.

Кўпинча эмас, лекин шундай ҳолатлар мавжудки, одам маълумотларга эга бўлганлиги сабабли жиноят қурбони бўлади, уларнинг ошкор этилиши жиноятчи учун исталмаган. Бу жиноий хатти-ҳаракатлар ҳақида маълумот бўлиши мумкин, лекин бўлиши шарт эмас. Энг муҳими, жиноятчи учун уларни сир сақлаш қанчалик муҳимлиги.

Жиноятчининг жабрланувчини йўқ қилишдан манфаатдорлиги жабрланувчи томонидан бартараф этилиши мумкин бўлган шахсий ҳолатлардан келиб чиқиши мумкин, лекин бу бир қатор ҳолларда содир бўлмайди, чунки у улардан, аниқроғи, жиноятчи учун аҳамиятини билмайди.

Жиноят механизмида хулқ-атвори нейтрал бўлган жабрланувчиларнинг катта қисми тасодифий тўқнаш келган жиноятчилар томонидан ўлдирилган ёки жиддий зарар кўрган, тўсатдан ва тез ривожланаётган вазиятларга тушиб қолган, улар тўғри ҳаракат қила олмайдиган ёки ўзини қутқара олмай қолган одамлардир. Бундай вазиятларда жабрланганларнинг хатти-ҳаракати жиноят содир этиш учун қулай шароит яратмаганидек, жиноятчининг ҳаракатларига ҳам туртки бермаган.

References:

1. Максимов С.В., Ревин В.П. Преступления насилия в сфере семейных отношений и проблемы их профилактики. Руководство. М.: УМК при ГУ МВД России, 1993. С.22.
2. Побегайло Е.Ф. Преднамеренные убийства и борьба с ними. Воронеж, 1965 год. стр.65.
3. Загородников Н. И. Преступления против жизни. М., 1961. страницы 71-74.
4. Викторов Б.А. Цель и мотив тяжких преступлений. М., 1963. С.15-16.
5. Бородин С.В. Ответственность за убийство по советскому уголовному праву. М., 1963. С.665.

6. В.Н. Кудрявцев в статье «Причины конкретного преступления» пишет о связи отношения человека к ситуации, в которой ситуация играет главную роль. // Советское правосудие. 1970 год. Номер 22. С.6-7.
7. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Ж.Л., 1975. С.47.
8. Ковры И.И. Преступность: иллюзии и реальность. М.: Закон России, 1992. С. 411.
9. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Л., 1975. С.49.
10. Аниянц М.К. Ответственность за преступления против жизни. М., 1964. С. 99-100.
11. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступности. Л., 1975. Б.54.